

Hans Vlottes (l) en Geert van Dijk (r).

Op stap met Hans en Geert

Door: Ronald van Harxen. Foto's: Ronald van Harxen, tenzij anders vermeld.

In Athene¹, de voorloper van Uilen, gingen we regelmatig op stap met steenuilenmensen in het land. De reeks startte in 2007 met Piet Fuchs, steenuilennestor in de Betuwe en helaas enkele jaren geleden overleden. Daarna was het de beurt aan Frans Stam, steenuilenman van het eerste uur en actief in de wijde omgeving van Angerlo (bij Doesburg). De laatste (in 2009), was Fred van Vemden die het steenuilenwerk in Drenthe, in het bijzonder rond Uffelte, een flinke boost gaf. Ook Fred is helaas inmiddels overleden. Met de overgang naar Uilen werd de reeks stopgezet, achteraf gezien jammer. Er zijn nog zoveel enthousiaste steenuilenonderzoekers, en wat nog mooier is: er komen er steeds meer bij.

¹ Periodiek van STONE, verschenen van 1989 tot en met 2009. In 2010 opgevolgd door Uilen.

Bij de redactie ontstond dan ook het idee om de reeks weer op te pakken. En wat is er dan mooier om oud en nieuw met elkaar te verbinden: Hans Vlottes, actief met steenuilen sinds 1978 (!) en Geert van Dijk, sinds 2015 het vaste maatje van Hans en sinds 1 januari 2017 regiocoördinator van STONE voor de Veluwe. In de voorjaarsvakantie ging ik een dagje met beiden op stap in de broeklanden en polders ten oosten van Apeldoorn.

Hans Vlottes

Hans raakte al in 1976 geïnteresseerd in de steenuil. In de aanloop naar de ruilverkaveling Twello werd het plangebied door de Vogelwerkgroep Oost-Veluwe geïnventariseerd op broedvogels. Ook de steenuil werd daarin meegenomen. Ze stelden toen 20 territoria vast, maar vonden slechts 4 plekken

waar ze het broeden daadwerkelijk konden vaststellen. Piet Fuchs, die toen in de Betuwe volop aan het pionieren was, adviseerde hen het zoeken naar nestplekken enkele jaren vol te houden om kennis en ervaring op te bouwen. Steenuilen met natuurlijke nestplekken zijn lastig te vinden. Veel zoekervaring vergroot de kans op het vinden van een nest aanzienlijk.

In de winter 1978/1979 hing hij 15 nestkasten op, waarvan er ondanks de tol die de extreem strenge winter toen eiste, al direct 4 bezet werden. Een jaar later bleek het succes pas echt: 8 van de 15 kasten waren bezet. In latere jaren groeide het aantal kasten tot meer dan 80. De bezettingsgraad liep in de pas mee. In 1989 - het jaar waarin Hans zijn bevindingen in een verslag publiceerde - broedde in maar liefst 46 van de 81 kasten een steenuilenpaar.

Vanaf het prille begin werden de kasten jaarlijks gecontroleerd op bewoning. Gedurende 30 jaar was Dirk Kamphuis zijn vaste steenuilenpartner. Volwassen uilen en nestjongen werden gewogen, gemeten en geringd. Alleen in 2001 - het jaar waarin de MKZ-crisis toesloeg en hun onderzoeksgebied in het hart van het vaccinatiegebied bleek te liggen - konden ze hun kasten, die overwegend op boerenerven hangen, niet controleren. Achteraf bleek dat jaar ook het startpunt van een neerwaartse trend in de bezettingsgraad van hun nestkasten te markeren.

Wij (Gejo Wassink, Pascal Stroeken en o.g.) troffen Hans voor het eerst eind jaren 80 tijdens de o.a. door Piet Fuchs georganiseerde jaarlijkse Uilendag

in Wageningen. Hans was toen al een kleine 10 jaar bezig, terwijl we in Winterswijk nog maar pas waren begonnen en hij vormde voor ons een belangrijke inspiratiebron

Geert van Dijk

Geert raakte via Beleef de Lente - het webcamproject van Vogelbescherming Nederland - in 2012 in de ban van de steenuil. Via Mary Mombarg uit Warnsveld - net als hij een fervent steenuilenfan - kwam hij in contact met Hans, die een stuk dichterbij hem in de buurt woonde. In 2015 beleefde hij zijn 'my first nestbox' moment. Halverwege maart werd de kast pas opgehangen, maar in mei werd dit al bekroond met een

Het onderzoeksgebied

Hun onderzoeksgebied bevindt zich in de polders en broeklanden ten oosten van Apeldoorn en wordt begrensd door de IJssel. Centraal in het gebied ligt Teuge, met zijn International Airport. In het westen domineren zandgronden als uitlopers van het Veluwe-massief, terwijl in het oosten rivierklei van de IJssel de overheersende grondsoort is. De scheidslijn tussen beide wordt gevormd door de Grote Wetering. De aanvankelijke verschillen in de verkavelingspatronen - in het westen grillig en kleinschalig, in het oosten stroken en meer open - zijn door de ruilverkaveling en de modernisering van de landbouw sterk genivelleerd. Het verspreidingspatroon van de boerderijen (in het westen meer verspreid in het landschap (gelegen op kleine zandruggetjes, in het oosten langs de wegen op de kop van de kavels) is echter nog grotendeels intact. Het gebied oogt vandaag de dag vrij open, met slechts hier en daar nog wat herinneringen aan het oude landschap. De weinige bosjes zijn klein en bestaan meestal uit elzen, wilgen en populieren. Opvallend zijn de vele boomgaardrestandjes, relictten uit de tijd dat talloze boomgaarden het karakter van de stroomruggen langs de IJssel en de ruggen in de komgronden bepaalden. Op verschillende plekken zijn de laatste jaren jonge hoogstamfruitbomen aangeplant. Op termijn levert dat vast geschikte steenuilenplekken op, is het niet in een holte dan wel in een nestkast.

Foto: Rein Hofman.

succesvol broedsel. Sinds de pensionering van Hans gaan ze twee dagen per week op stap, niet alleen de kasten langs, maar minstens evenveel tijd gaat zitten in hun CES-plek 'de Meintjes' (zie kader). Dat betekent dat ze in de periode tussen half april en begin augustus één keer per tien dagen vanaf een half uur voor zonsopgang tot zes uur daarna hun mistnetten openstellen om zoveel mogelijk (zang)

vogels te vangen. Dit alles om meer zicht te krijgen op aantallen, reproductie en overleving van veel voorkomende broedvogels. De CES-plek van Hans (en Geert) doet al mee vanaf het startjaar 1996 en is daarmee een van de oudste in het land. Over volharding gesproken! Voor Geert was het vroege opstaan - in juni moeten de netten om kwart voor vijf 's morgens geopend zijn - aanvankelijk

nog wel een punt, maar inmiddels heeft ook hij de zegeningen van de morgenstond ervaren. Als 'coming man' bleek hij de ideale kandidaat om de opvolger te worden van Harry van Diepen, toen die in het najaar van 2016 aankondigde zijn taak als regiocoördinator voor de Veluwe voor STONE te willen beëindigen.

De kasten langs

Na aan de keukentafel bijgepraat te hebben, gaan we op pad om een aantal kasten te controleren en een indruk te krijgen van het gebied. Het valt op dat veel kasten - in vergelijking met die in het onderzoeksgebied Winterswijk - opvallend laag hangen. Veelal slechts een meter of drie of vier boven de grond. Deels komt dat omdat geschikte, hogere bomen ontbreken, deels is het ook een keus. Steenuilen zijn tolerant volgens Hans en ze storen zich niet heel erg aan menselijke aanwezigheid,

Smakelijk verhaal

Gevraagd naar zijn meest bijzondere ervaring dist Hans een verhaal uit de oude doos op: niet over een steenuil, maar over een kat. Tijdens de controle van hun kasten troffen ze ooit een kat die met zijn kop vastzat in een pijpmodel steenuilenkast. Achterin de kast geen jonge steenuilen, maar een nest jonge spreeuwen. Het gebedel van het kroost, of het voortdurend af en aan vliegen van de oudervogels had blijkbaar de aandacht van de kat getrokken. Maar soms gaat iets er gemakkelijker in, dan dat het er weer uitkomt. Navraag bij de boer leerde dat hij de kat al drie dagen miste. Al die tijd had het arme dier waarschijnlijk met zijn kop vastgezet. Uit de snelheid waarmee hij zich na de bevrijding uit de voeten maakte, viel af te leiden dat hij het zeker geen pretje had gevonden. Dat gold waarschijnlijk ook voor de spreeuwenjongen die drie dagen lang de dood voor ogen hadden. Ze stierven uiteindelijk de honger dood omdat de kat de ingang blokkeerde en de oudervogels niet met voer naar binnen konden.

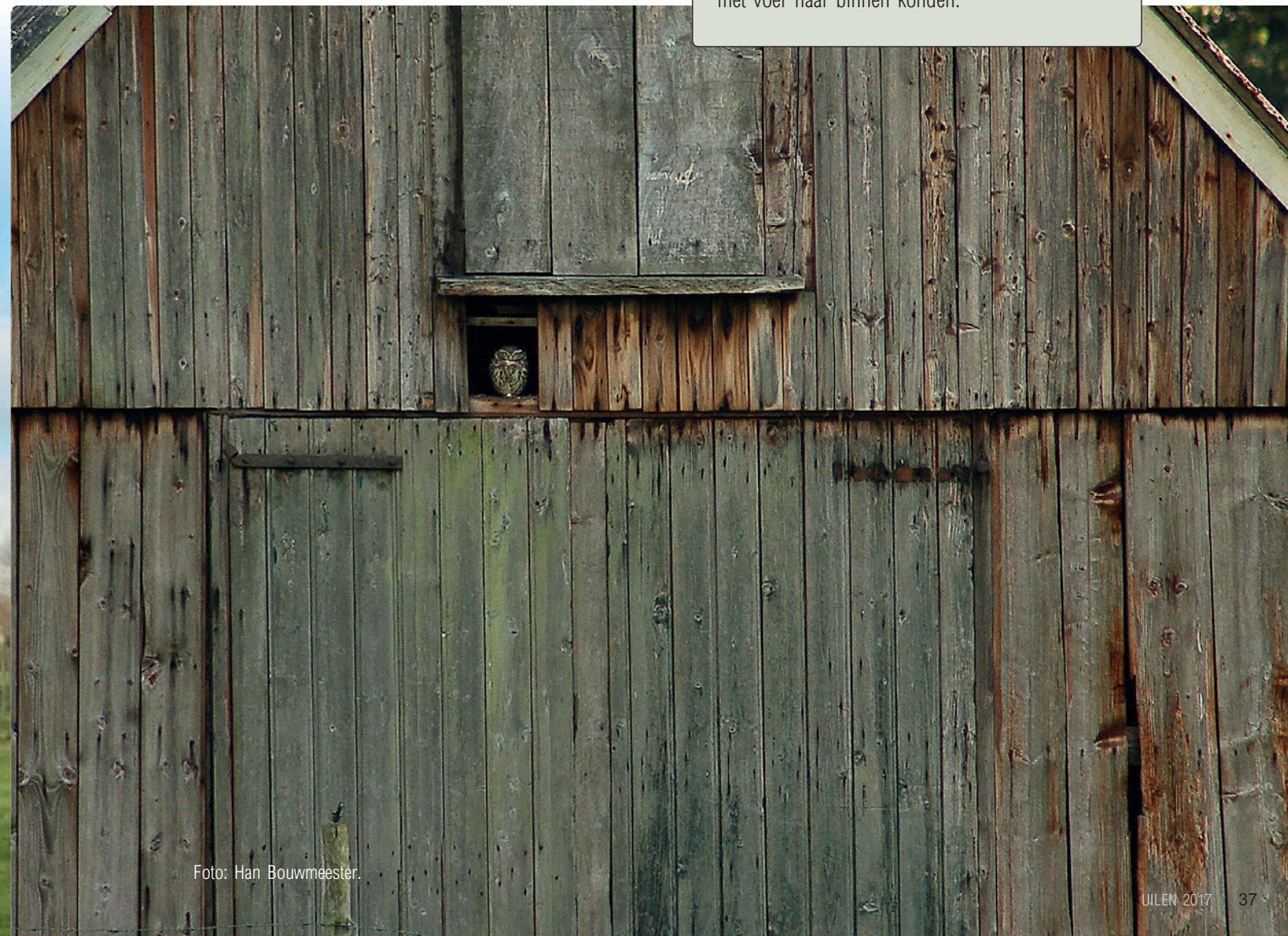

Foto: Han Bouwmeester.

zolang die maar niet rechtstreeks op hen gericht is. Het scheelt in ieder geval gesjouw met een lange ladder en avontuurlijk klimwerk. Wel is het zo dat veel nestkasten inmiddels op minder geschikte plekken hangen, omdat de omgeving in de loop der jaren fors veranderd is. Soms hangen ook erfbewoners of overheidsinstanties kasten op - al dan niet in het kader van compensatie voor het afbreken van een broedschuurtje - op plekken

die eigenlijk niet geschikt zijn. Geert wijst op een drietal kasten, slechts enkele tientallen meters uit elkaar, langs een druk bereden landweg. Eentje hangt er - heel optimistisch - op nog geen vijf meter afstand van een in aanbouw zijnde woning. Vanuit de woonkamer hebben de bewoners een prachtig uitzicht op de af- en aanvliegende steenuilen, althans dat was het idee. Dat die steenuilen ook moeten eten, daarvoor een breed

Foto: Arno ten Hoeve.

scala aan prooidieren moeten kunnen vangen, en de huidige omgeving weinig te bieden heeft, is blijkbaar nog niet bij ze opgekomen. De kasten hangen bovendien zo hoog dat het ophangen veel tijd en energie moet hebben gekost. Zonde van het geld, oordelen Hans en Geert. Tijdens de rondgang klimmen Hans en Geert om beurten de ladder op om met een verwachtingsvolle blik in hun ogen voorzichtig de nestkast te openen. Helaas blijkt de ene na de andere kast leeg te zijn. Het blijft nu eenmaal altijd een toevalstreffer in deze tijd van het jaar. Wel maak ik kennis met de befaamde boerenpatat van De Groot in de Vecht. Ze blijken er kind aan huis.

Teruglopende bezetting

Enigszins zorgen baart de teruglopende bezettingsgraad van de kasten. Kwamen ze in goede jaren uit op wel 50 tot 60 broedparen, de laatste jaren komt het aantal nauwelijks meer boven de 20 uit. Ook liep het gemiddelde aantal jongen gestaag terug. 2017 was het slechtste jaar ooit? Het is speculeren over de oorzaak van de terugloop.

Ongetwijfeld is de kwaliteit van de omgeving er voor steenuilen niet op vooruit gegaan, meent Hans. Steeds meer boeren stoppen met hun bedrijf en vrijkomende grond wordt of gekocht door omringende bedrijven die vaak intensiever werken. Of door particulieren die onbekend zijn met de waarde van het karakteristieke landschap voor steenuilen, vult Geert aan. Of dat de hele teruggang verklaart? Hans ziet ook een relatie met de komst van de steenmarter. Hij vermoedt dat een aanzienlijk deel van de mislukte broedsels op het conto van deze snoodaard kan worden geschreven. Hard bewijsmateriaal ontbreekt echter. Voor Hans en Geert is het echter wel aanleiding om op termijn alle nestkasten van een steenmartersluis te voorzien. Twee derde deel van de kasten is al aan de beurt geweest en de resultaten zijn bemoedigend, veel minder predatie van marters. Hun gegevens blijven niet in vergeelde opschrijfboekjes die jaren later door een van de kleinkinderen op een stoffige zolder worden teruggevonden, maar worden ten behoeve van het RAS-project (zie kader) ingevoerd in Griel, de database van het Vogeltrekstation en de

Foto: André Eijkenaar.

Digitale Nestkaart van Sovon. De bijdrage van beide heren is substantieel: vanaf 1978 maar liefst 970 nestkaarten en 2006 geringde steenuilen! Daarmee leveren ze een belangrijke bijdrage aan het steenuilenonderzoek in Nederland.

Koffie, broodjes en soep

Wat er leuk is aan nestkasten voor steenuilen ophangen en controleren? Natuurlijk de steenuil zelf, vinden Hans en Geert. Het is een dankbare soort om onderzoek aan te doen. Ze zijn honkvast en jonge dieren vestigen zich vaak op korte afstand van hun geboorteplek. Daardoor vang je ze regelmatig terug, wat veel informatie oplevert. Ook vangen ze met regelmaat door henzelf geringde jongen terug die voor zichzelf begonnen zijn. Maar ook het contact met de bewoners is leuk. Of het nu gaat om 'import van buiten de regio' of om een in de streek geboren boer, met iedereen

onderhouden ze goede contacten. Een oudere boer, in zijn eentje wonend op een prachtig erf dat eruit ziet of er 50 jaar niets veranderd is, herinnert zich dat hij in het najaar een geringde uil vond. Hij duikt het schuurtje in en na enig gezoek tussen een berg roestige moeren en schroefjes komt hij triomfantelijk aan met de ring. Van een jong van vorig jaar weet Hans direct. Steevast krijgen de bewoners van hem een update van de burgerlijke stand van 'hun' uilen: hoeveel er geringd zijn, hoeveel eieren en jongen er waren en of en waar uitgevlogen jongen zijn teruggemeld. Het wordt op prijs gesteld, merk je. Regelmatig is een bakje koffie, een kop soep of een broodje hun deel. Ze houden er in hun planning geen rekening mee, zeggen ze. Tijd voor (soep)pauze hebben ze eigenlijk niet. Stom toeval dat ze precies rond het goede tijdstip op het erf moeten zijn van die aardige mevrouw die altijd van die overheerlijke zelfgemaakte soep heeft. "Of de heren ook een kopje blijven?"

CES en RAS

CES staat voor Constant Effort Site, een project van het Vogeltrekstation en Sovon om tijdens het broedseizoen op een gestandaardiseerde manier zoveel mogelijk vogels te ringen en daarmee onder andere een indruk van het broedsucces te krijgen. Verspreid door het land zijn daartoe rond de 40 vaste locaties ingericht waar met behulp van zogeheten mistnetten vogels, vooral zangvogels, gevangen worden. Behalve in Nederland gebeurt dat ook in een aantal andere Europese landen zoals Engeland, Spanje en Polen. Ook in Noord-Amerika zijn een aantal ces-locaties. De gegevens worden in Europees verband opgeslagen en geanalyseerd. In Nederland behoren kleine karekiet, rietzanger, zwartkop, fitis, winterkoning, merel, rietgors, pimpelmees en koolmees tot de meest gevangen soorten.

RAS staat voor Retrapping Adults for Survival. Het doel is zoveel mogelijk terugvangsten binnen een vastomlijnd gebied te verzamelen. Ringwerk vindt vooral plaats in het broedseizoen. Het gaat daarbij vooral om volwassen vogels waarbij het uiteraard heel mooi is als die al als nestjong zijn gevangen en geringd. Dan weet je immers de precieze geboorteplek en - datum. De terugvangsten of waarnemingen van vogels, die in vorige jaren zijn geringd, kunnen worden gebruikt om de overlevingskansen te berekenen. Daarmee kunnen trends worden berekend en vroegtijdig afwijkingen daarvan worden gesignaleerd.

Foto: André Eijkenaar.

Rembrandt

We eindigen de rondrit door het gebied waar we hem begonnen, bij Rembrandt op het erf. Dit is hun vaste uitvalsbasis. Geen nazaat van onze beroemdste schilder, maar wel iemand die in zijn voetsporen is getreden. Het hele boerderijtje hangt vol met prachtige, zelfgeschilderde werkjes. Een getrouwe kopie van Hendrickje Stoffels, de tweede vrouw van Rembrandt, badend in een rivier. Ook Vermeers melkmeisje hangt aan een muur. Het is in één oogopslag duidelijk waarom Hans en Geert hem Rembrandt noemen. Op het erf van 'de fijnschilder' timmeren ze hun kasten en slaan ze hun voorraad op. Ze hebben er zelfs een 'eigen' kantoorje waar de administratie kan worden bijgehouden. Rembrandt is bovendien beslist zeer scheutig als het om de inwendige mens gaat. Beide heren koesteren hun gouden plekje dan ook met grote zorgvuldigheid.

Toekomst

Gevraagd naar de toekomstplannen geven beide heren aan dat ze als eerste ook de resterende kasten willen ombouwen of vervangen door martervrije kasten. Het streven is dat dit jaar nog af te ronden. Ook is het plan nieuwe kasten zodanig te plaatsen dat de route waarlangs ze de kasten controleren wat efficiënter wordt. Inbreiden dus in plaats van uitbreiden. Uiteindelijk willen ze op 100 kasten uitkomen. Punt van aandacht vinden ze ook de gebiedsafbakening met andere steenuilenwerkgroepen in de regio. Territoriumconflicten mogen dan de steenuil eigen zijn, tussen steenuilenvrijwilligers kunnen ze maar beter vermeden worden, vindt het duo.

